

ספר

הכוזרי

לרבי יהודה הלוי
בתרגומו של רבי יהודה אבן תיבון

חלק א

מאמרים א-ג

ועליו ביאור

מִדְרָכֵי הַלֵּב הַיְהוּדִי

מאת

הרב מרדכי דוד נויגרשל

מהדורה שניה מתוקנת
בהוצאת "יהדות מזוית שונה"
ירושלים, תמוז תשס"ב

©

כל הזכויות שמורות
"יהדות מזוית שונה" בע"מ
טלפון: 02-5816573
ת"ד 50159
ירושלים 91501

סדר ועימוד: אליהו שטרית 02-5385519

מבוא כללי

ההתגלות היחידה-במינה בהיסטוריה, ההתגלות במעמד כל עם ישראל סביב הר סיני, נפתחה בציווי שציוונו האלוקים על האמונה: "אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". ומאז, בוועדת האמונה הגלומה בפסוק זה, כאש בעצמות בני העם היהודי. את בשורת האמונה הזו נשאו עימם בכל מסעותיהם והביאוה לכל בני המין האנושי. בכל מקומות גלותם היו המוני בית ישראל מוכנים למסור את נפשם למיתות משונות ובלבד לא לכפור באמונה.

בדרך הטבע, עמידה איתנה כזו מעוררת תגובות. יש המתפעלים בכל ליבם ומבטאים את התפעלותם בפה מלא, ויש המשבחים בפהם וליבם בל עמם. יש החורקים שיניים מקנאה, ויש שקנאתם ממלאת אותם תשוקה לגרום ליהודים לעבור על דתם. העמידה האיתנה של יהודים על כל "קוצה של יוד" של תורה, העמידה את האמונות האחרות בפני אתגר, והללו ניסו בכל כוחם לערער את יסודות אמונתנו. העובדה כי אחרי אלפי שנים ממשיכה התורה לעבור במלוא עצמתה מדור לדור, ולמרות כל ההתנכלויות בתי המדרש מלאים מפה לפה, וסערת ה"ריתחא דאורייתא" לא נרגעה מעולם. גם הישיבות מלאות תלמידי-חכמים צעירים וישיבות חדשות נוסדות מידי יום, כל אלה מעידים כאלף עדים על חיוניותה המופלאה של האמונה היהודית.

אחת התגובות של מנהיגי הדתות האחרות לעצמתה של היהדות היא: לנסות לקעקע את יסודותיה הרעיוניים של אמונת היהדות, כיצד עשו זאת? כפו על מנהיגי היהודים ויכוחים פומביים בענייני אמונות ודעות. ויכוחים כאלה בין רבנים לבין כמרים הנעזרים על ידי מומרים, ועל ידי "מומחים" שונים ומשונים לענייני יהדות, התנהלו במהלך ההיסטוריה במקומות רבים. הרעיונות ששרדו

מויכוחים אלה משמשים עד היום ככלים בידי הנאליצים להתווכח. ויכוחים כמו ויכוח הרמב"ן עם הכמרים, או שיחותיו של מהר"ל עם כמרי פראג, הפכו לנכסי צאן ברזל של ספרות היכוח היהודית. מפליא לראות כיצד "סדנא דארעא חד הוא" ועד היום לא נס ליחן של אותן תשובות, ולא פג טעמם של אותם טיעונים. הכופרים ממשיכים לטעון את אותן טענות שטענו לפני מאות שנים, ואנו יכולים לענות את אותן תשובות שניתנו אז, שכן ההתקדמות הטכנולוגית, המדעית והחברתית לא גרמה שהשאלות תשתנינה או שהתשובות תחדלנה להיות רלוונטיות.

ב"קיר המזרח" של ספרות היכוח, עומד ספר הכוזרי. בספר זה מרכז רבי יהודה הלוי, בראש ובראשונה את עיקרי היהדות ומגישים בצורה מיוחדת במינה. מחד, נמסרים הרעיונות בפשטות עד כי יכולים הם לשכנע גם את הכופר בכל. ומאידך עמוקים הדברים עד שמוסיפים הם להעסיק את טובי המוחות היגיעים לרדת לעומק לשון רבותינו הראשונים שקיפלו בכל מטבע ממטבעות הלשון שלהם עומק שאין לו שיעור.

במהלך הדיון עולות שאלות הכפירה השונות העלולות להישאל לאורך כל ההיסטוריה. ריה"ל מגיש ללומד משנה סדורה של תשובות חדות ומשכנעות שלכשתלמדנה ביסודיות, תסגורנה את הגולל על שאלות הכפירה אחת ולתמיד.

מכיוון שהספר בנוי על בסיס של ויכוח בין מלך כוזר, מחפש האמת, לבין החבר. הרי מטבעו של ויכוח "גולש" הוא בהרבה מקומות למחוזות נוספים מעבר לנדרש לתשובה קצרה על השאלה שנשאלה. כך מגיעים אנו עם ריה"ל להכרת יסודות אמונה נוספים, ולפתרון "בעיות" נוספות.

בסיום למוד הספר, יוצא הלומד ובידו מבנה מסודר של אמונה בו מוצאים את מקומם – האלוקות וגילוייה, תורה שבכתב ותקפותה, והיותה תורה משמים. תורה שבעל פה, המהוה חלק בלתי נפרד מהתורה שבכתב. כמו כן ערכי יסוד ביהדות כמו: מעמד הר סיני ובריאת העולם, שבת וארץ ישראל, נבואה בכלל ונבואת משה בפרט, תורה ומדע, גיל העולם, היחס לגוי ולגר הבא להתגייר, לשון

הקודש, היחס למוסיקה, מצוות מעשיות ודרכי קיומן. ונושאים רבים נוספים, מתבארים אל נכון במאמרי הספר.

ואולם, ספר הכוזרי אינו ספר למוד בלבד, בין בתריו אין למצוא תשובות ורעיונות גרידא. ספר הכוזרי הינו בבחינת בית מדרש על כל מרכיביו. מהו בית מדרש?

בית מדרש אינו רק מקום לימוד בו המוח מתייגע והשכל נרגע. בית מדרש הינו מקום תוסס בו סוערים הרגשות, בו הלב הומה יחד עם המח המפכה ממימי הדעת. בבית המדרש מתאחדים מח ולב. בין כתליו בא לידי ביטוי הפסוק מלא העצמה של דוד המלך המתרפק ואומר: "כאיל תערוג על אפיקי מים, כן נפשי תערוג אליך אלוקים".

ריה"ל אינו רק איש השכל, המתפלמס בחריפות ומתנצח בתקיפות שואל ומשיב מפרק ובונה עוקר הרים וטוחנם זה בזה ומשיב את מחרפינו דבר. ריה"ל הוא גם איש הרגש, המשורר הגדול שלבו רחב היה כאולם והיה נובע כמעין המתגבר ברגש עדין, ורב עצמה כאחד. וכפי שכתב הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל ראש ישיבת חברון במבוא למהדורת הכוזרי שהוציא:

"רבינו יהודה הלוי, שמלבד שהיה בעל מח נורא להפליא כאחד הקדמונים הראשונים, היה בעל לב רחב ובעל רגשות עדינים ואצילים, שרק יחידי הסגולה, אנשי הנשמה, ראויים להם. והוא למד את כל התורה כולה... גם בלבבו, לא רק במוחו, גם ברגשותיו הנעלים תפס כל דבר-תורה, ברגש נלהב, שהלהיב את עצמו והלהיב את אחרים. הוא עשה עמנו את החסד הגדול הזה שגם חלק הצורה בשטח זה של לבו – לא השאיר לעצמו, אלא גילה לנו את הכל, כל נימי לבבו, כל נימי שירתו, לא העלים ממנו, אלא גילה לנו ולמד עמנו עד שאנחנו יכולים להתענג על שירתו תמיד, בלמדנו את התורה, תורת ספר הכוזרי".

על הבאים בשערי הספר לשקוע אפוא בין בתריו ולהתמסר לרעיונו והגיגיו, אז יוכלו גם לחוש ברוח הקדומים המנשבת בין דפיו, אז יש סיכוי שגם אצלם מח ולב יתמזגו ושיעור קומה של יהדות שלמה תצמח לתפארת.

על יצירת מופת ניצחית זו, ספר הכוזרי, נכתב הביאור המוגש בספר זה לקהל, ביאור אותו קראנו: "מדרכי הלב היהודי".

מחבר ספר זה זכה בחסדי ה' ללמוד את עיקרי האמונה, עם אנשים בעלי רקע שונה, החל מיהודים שלא חונכו לאמונה מימיהם וכלה בבני תורה, אברכים ובני ישיבות. מתברר, שעד היום הזה ספר הכוזרי הינו המקור לכל הטיעונים היפים והמשכנעים בשדה האמונה, ברמותיה השונות החל מרמת ההתחלה וכלה בעומק המחשבה. ההכרה הזו היא שדחפה את מחבר הספר לגשת לעבודת קודש זו.

עבודתנו מתחלקת לשני חלקים:

החלק הראשון כולל הערות קצרות על גוף ספר הכוזרי שמטרתם להקל על בן דורנו להבין אל-נכון את לשונו של רבי יהודה אבן תיבון. הערות אלו כוללות תירגומים לעברית בת דורנו, במקום שהשפה קשה, ופירושים קצרים במקום שהם מתבקשים.

החלק השני שהוא עיקר העבודה, מכיל ביאורים הרחבות מקורות נוספים בנושאים הנידונים, דעות נוספות של רבותינו במהלך הדורות על הנקודות שריה"ל עוסק בהן. כמו כן השתדלנו להרחיב כל אימת שהמחבר מטפל בנושא שגם בדורנו מרבים להעלותו כגון: גיל העולם, עם סגולה, הוכחת עיקרי האמונה, תורה שבעל פה משמים ועוד. בגוף ספר הכוזרי, המודפס בחלקו העליון של כל עמוד, סימננו על ידי הצללה אפורה את המקומות עליהם מתיחס הביאור. פה ושם שיבצתי משירי ריה"ל עמוקי הרגש, העוסקים בנושאים הנידונים.

נוסח ספר הכוזרי הועתק מילה במילה מהנוסח המקובל – תרגומו של רבי יהודה אבן תיבון, הוא הנוסח המופיע בספרים הישנים המודפסים.

האותיות המחלקות את הספר לסעיפים נלקחו מהדפוסים המוכרים והועתקו מהנוסח הנ"ל, ואילו הכותרות המכריזות על נושאי הספר נוספו על ידינו.

בפתח הספר מתנהלים דיונים קצרים מאד עם פילוסוף, חכם פרסי, נוצרי (בחלק מהדפוסים חסר הדיון עם הנוצרי) וישמעלי. קיצרתי מאד בהתייחסותי לדיונים אלה כיון שעיקר מגמת הספר היא לבאר את עקרונות היהדות ופחות לתת במה לרעיונות אחרים ודרכי הויכוח עמהן, גם אם לבסוף הם נדחים. יתכן ויש מקום להמליץ לדלג אחר הלמוד באות א' – פתיחת הספר – הישר לאות י' – פתיחת דברי החבר, שם מתחיל למעשה הדיון העיקרי.

בכרך זה מופיעים שלשת המאמרים הראשונים של ספר הכוזרי בלבד. המאמר הרביעי והחמישי עוסקים בשאלות פילוסופיות ובנושאי קבלה, יש מקום להקדיש להם חבור בפני עצמו.

שם הספר

קראתי את ביאורי "מדרכי הלב היהודי", כאמור מבטא ספר הכוזרי את המית הלב היהודי לדורותיו, פעימותיו של לב זה ממשיכות להשפיע שפע אמונה גם לדורנו, ואולי ניתן לומר: בעיקר בדורנו. ניסינו לעקוב אחרי מקצת דרכיו ולהביא מצוף לשונו ללומד בדורנו תוך הקשבה להמית הלב העכשוית. שם זה מזכיר בצלילו את שם מחבר הכוזרי, רבי יהודה הלוי, שבלבו פעם הלב היהודי בעצמה כה רבה, גם שמי, מרדכי, מרומז קמעא במילה "מדרכי".

אינני מתימר שזכיתי להגיע בכל מקום לעומק כוונתו של המחבר, ניסיתי להדגיש את האמונה השכלית ועומק הרגשת הלב המתקבלים מן הדברים בנושאים עליהם דיבר ריה"ל.

אם כתוצאה מהדברים תתרבה האמונה והדעת אצל בני דורנו והיה זה שכרי.

הנושאים הנידונים בספר פורסמו מעל במות שונות, בהרצאות ובקלטות, בשיעורי בישיבת "מאורות התורה" בה זוכה אני ללמד תורה, ובמקומות רבים נוספים. תלמידי חכמים רבים שמעו, העירו הערותיהם ונתנו ברכתם, לכולם נתונה תודתי.

הכרת תודתי נתונה לגאון הצדיק הרב דב יפה שליט"א, משגיח רוחני דישיבת "כנסת חזקיהו" בכפר חסידים, שהואיל לעיין בספר ולהביע את הסכמתו בכתב ההסכמה מודפסת להלן.

תודה מיוחדת למכובדי הדגול, הגאון הרב אליהו בן שלמה שליט"א שעבר על הספר בעיון רב והעיר הערות רבות על כל נקודה ונקודה ועל כל עמוד ועמוד. הערותיו המחכימות התקבלו בדרך כלל בשמחה, והוכנסו לגוף הספר.

כמו כן אנצל במה זו להודות לראש ישיבת "מאורות התורה" הגאון הרב נחום רוגוזניצקי שליט"א שבבית מדרשו התלבנו כאמור הרבה מהיסודות הכתובים בספר הזה. תודתי נתונה לו על שבעידודו זוכה אני ללבן סוגיות עמוקות בתורה ובנביא באמונה ובהשקפה עם בני הישיבה היקרים, הרבה מהרעיונות הכתובים בספר הורתם ולידתם בלימוד המשותף עם בחורים יקרים אלה השוקדים על התורה בעומק עיון, באמונה נפלאה באהבת תורה גדולה ובהעמקה.

הכרת תודה מיוחדת לתלמידי וידידי האברך היקר הר"ר ארי פרל נ"י שבנדבת לבו סייע רבות להוצאת הספר מתוך שמחה וטוב לבב, על כך יבורך עם כל בני ביתו.

כמו כן אודה למנהלי הארגונים השונים לקרוב רחוקים בארץ ובעולם, במסגרות השונות שארגונים אלה מקיימים התקיימו רבים משיעורי, ארגונים אלה המשיבים לב ישראל לאביהם שבשמים ומקרבים את הגאולה הינם, ללא ספק, מהיהלומים שבכתרו של דורנו.

מבוא לספר הכוזרי

ט

הדוגמא שעומדת תמיד מול עיני בדבר הצורך להעביר את התורה עתיקת היוםיין והנצחית בכלים המתאימים לבני דורנו הינה דמותו של אבי ז"ל הר"ר נתן קרפל נויגרשל ז"ל שהלך לעולמו בקצור ימים ושנים בהיותי עדין צעיר לימים, אבא, שכל הליכותיו אמרו הוד והדר, שילב בתוכו את שיטת החתם סופר זצ"ל ואת דרכו של הגאון ר' שמשון רפאל הירש זצ"ל אותם העריץ במידה שווה, האווירה בביתנו הכשירה אותי מקטנות לעיין בבעיות הדור בסגנון שהתפתח במשך השנים.

וכאן המקום לקיים מצוות כבוד אם ולהודות לאמי שתיבדל לחיים ארוכים שגידלתנו באהבה ובמסירות לתורה וליראה.

כמו כן אודה להורי אשתי שחינכו ילדיהם לתורה ויראת שמים ומהווים עבור כולנו דוגמא לכל דבר שבקדושה.

אסיר תודה אני לרעייתי היקרה שמלבד תמיכתה ועזרתה הרבה עצותיה מלוות אותי ומדריכות אותי לאורך כל הדרך.

כן אודה לילדי חביבי המסייעים לי בעבודתי לכל היבטיה.

מתוך הודיה לבורא עולם

מרדכי דוד נויגרשל

לקראת המהדורה השנייה

ב"ה זכיתי והספר התקבל ברצון בקרב חוגים רחבים, רבים החלו לעיין בספר הכוזרי, ללמדו, לשאוב ממעיינות חכמתו, ולהתחזק באמונה. תלמידי חכמים רבים חיזקו את ידי בעקבות העיון

מהדורה זו יוצאת לאור מחודשת ומתוקנת אחר ששגיאות רבות נמצאו ותוקנו כמו גם הערות והארות שנוספו. מכילה היא תיקונים רבים, רובם פרי הערות הלומדים לכולם אני אסיר תודה.

תודה מיוחדת לרה"ג ר' גד קרעי שליט"א שעשה עבודה יסודית בהגהת הספר הן בנוסח הכוזרי והן בביאור ובהערות השונות, ניפה את הספר משגיאות ותקלות והוציא דבר מתוקן מתחת ידו

מהדורה זו כקודמתה יוצאת לאור תחת ידיו האמונות של ידידי היקר הר"ר חיים חוברת נ"י שעמל ושכלל את הספר כדי שתהיה תורה מפוארת בכלי מפואר.

בהודיה על העבר ובתפילה לעתיד

מרדכי דוד נויגרשל

הגה"צ רבי דב יפה שליט"א

משגיח בישיבת כנסת חזקיהו

הסכמה

כבר מפורסמת חכמתו הגדולה של הרה"ג מרדכי נויגרשל שליט"א להאיר
 לקרובים ולרחוקים, והוא ממקדשי השם הגדולים לחזק את האמת ולרוממה,
 ולהשפיל את השקר ולגלות את קלונו.
 ועתה מתכונן להוציא לאור חבור חשוב על ספר הכוזרי ומהמעט שהספקתי
 לראות ראיתי דברים מחכימים ומאירים, וחשבתי שכאשר אלמד בספר הכוזרי
 אעזר גם בחבור הנ"ל.
 ויהי רצון שירבה החבור רוב ברכה ואורה ונזכה במהרה לאורה הגדולה שלה
 אנו מצפים.

בס"ד

הרב הגאון רבי אליהו בן שלמה שליט"א

מכתב הערכה

בס"ד מנחם-אב תשס"א

"הכוזרי" הוא ספר שבית ישראל נשענים עליו כבר קרוב לאלף שנים. כידוע, הגר"א היה אומר שבמקום "שער היחוד" של "חובות הלכות" יש ללמוד את ספר "הכוזרי" שהוא קדוש וטהור, ועיקר אמונת ישראל ותורתו תלויים בו. (כתר ראש הערת אהלי חיים ס"ק מ"ב)

משנה תוקף לדבר בדורותינו, אלא שלא כל מעיין בן ימינו מסוגל להבין את עומק הדברים. מן הגורמים לכך גם שינויי המושגים וצורת החשיבה האופייניים לתקופתנו. אשר על כן דבר גדול עשה הרב מרדכי נויגרשל שליט"א בהוצאתו זו של "הכוזרי":

אין זה תרגום חדש, כי לא נס ליחו של תרגומו המקורי של אבן תיבון. אף אין כאן לפנינו פרוש מלא לספר, כי רובו מדבר גם היום בעד עצמו. אולם הרב נויגרשל מבהיר את לשונו של הכוזרי במקומות הנדרשים, מפרש את הרעיונות הטעונים ביאור, מרחיב את היריעה כשהדברים סתומים, מקדים ומוסיף את הרקע והידיעות הנחוצות כדי להבין את הויכוחים וטיעונו של "החבר", ועוד. כל זאת נעשה בסגנון והלך מחשבה המתאימים לקורא בן זמננו, שיופתע לראות יין ישן של רעיונות עמוקים בכל תחומי ההשקפה היהודית - בקנקן חדש של חשיבה והבעה עדכנית. ושוב יווכח המעיין ב"כוזרי" שאמונת ישראל אמת ותורת משה הנתונה מסיני, אמת.

הכותב לכבוד המחבר ונושא כליו

אליהו בן שלמה